

YANGI O'ZBEKISTONDA TASHABBUSLI BYUDJET LOYIHALARINI AMALGA OSHIRISH VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI: IJTIMOY-FALSAFIY TAHLIL

Risqimov Rufatali Maxsutali o'g'li

mustaqil tadqiqotchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17333351>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 07-oktabr 2025 yil
Ma'qullandi: 10-oktabr 2025 yil
Nashr qilindi: 12-oktabr 2025 yil

KEYWORDS

Tashabbusli byudjet, ishtirokchi byudjet, jamoatchilik nazorati, ijtimoiy adolat, mahalliy rivojlanish, Yangi O'zbekiston.

ABSTRACT

Maqolada O'zbekistonda so'nggi yillarda joriy etilgan "Tashabbusli byudjet" (Participatory / Initiative Budget) jarayonlari ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Loyihaning paydo bo'lishi, huquqiy-institutsional asoslari, amaliy natijalari va ijtimoiy ta'sir mexanizmlari ko'rib chiqiladi; shuningdek, dastur amalga oshirishdagi muammolar va takomillashtirish istiqbollari o'ld tavsiyalar beriladi. Maqola empirik va nazariy dalillarga tayangan holda fuqarolarning moliyaviy ishtirokchiligi tamoyillari, ijtimoiy adolat, jamoatchilik nazorati va davlat-fuqaro munosabatlarining yangicha modeli jihatidan baholanadi.

Jahonda har bir mamlakatning salohiyati va xalqaro nufuzi uning iqtisodiyoti, byudjetining holatiga bog'liq. Byudjet mablag'larini sarflashning ustuvor yo'nalishlarini aniqlash byudjet jarayoni ishtirokchilari oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir. Odatda, ushbu masalalar bilan turli darajadagi vakillik hokimiyatining deputatlari shug'ullanadilar. Biroq, qonun chiqaruvchilar e'tiboridan chetda qoladigan muammolar ham mavjud. Bu ta'mirlanmagan yo'lning kichik qismi yoki jamoat transporti to'xtash joyi kabi masalalardan tortib, yoritilmagan piyodalar yo'lagi yoki turar joy binolari bilan bog'liq masalalargacha bo'lishi mumkin. Aynan shu holatda, muammoni umumiy muhokamaga olib chiqish uni hal qilishning maqbul variantini topishga imkon beradi.

So'nggi yillarda O'zbekiston boshqaruv tizimida ochiqlik, fuqarolarning bevosita ishtirokini kengaytirish va mahalliy muammolarni joyida hal etishga qaratilgan islohotlar markazida "Tashabbusli byudjet" tashabbusi turadi. Bu jarayon orqali mahalliy darajada aholi tomonidan ilgari surilgan loyihalar saralanib, ovoz berish yoki ekspert bahosi orqali moliyalashtirishga kiritiladi. Dastlabki tajribalar fuqarolarning faoliyatini oshirish, mahalliy ehtiyojlarni aniqlash va byudjet mablag'larini maqsadli yo'naltirish imkonini berdi. Shu bilan birga, jarayonning samaradorligi va demokratik jihatlar haqida ham turli munozaralar mavjud.

Nazariy va falsafiy asoslar.

Tashabbusli byudjet nazariy jihatdan jamoatchilik boshqaruvi, ishtirokchi demokratiya va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslanadi. Falsafiy nuqtai nazardan bu — "fuqaro hamkorligi" (civic participation) konsepsiyasining amaliy ko'rinishi bo'lib, davlat va jamiyat o'rtasidagi

ishonchni kuchaytirish, siyosiy legimitatsiyani mustahkamlash va resurslarni yanada inklyuziv taqsimlashni ta'minlaydi. Amaliy jihatdan ishtirokchi byudjetlashuv bilan bog'liq asosiy printsiplar: shaffoflik, hisobdorlik, murosaga tayyorlik va mahalliy ehtiyojlarga javob berish. Ushbu tamoyillar Yangi O'zbekiston ijtimoiy-siyosiy modernizatsiyasi kontekstida yangi davlat-fuqaro munosabatlari modelini shakllantirishga xizmat qiladi. (Umumiy nazariy manbalar va xalqaro amaliy tajribalar tasnifi).

Tashabbusli byudjetning O'zbekistondagi rivojlanishi: huquqiy-institutsional kontekst va statistik ma'lumotlar.

O'zbekistonda ishtirokchi byudjetlashuv tashabbusi rasmiy ravishda 2019-yildan turli bosqichlarda joriy etildi va keyingi yillarda "Ochiq byudjet / OpenBudget" platformasi orqali amalga oshirilmoqda. 2023–2024 yillarda loyihalarning massivligi va ovoz berish hajmi ortgani haqida rasmiy statistikalar mavjud: masalan, 2023 yilda mamlakat bo'ylab 105 mingdan ortiq loyiha taqdim qilingan, saralash bosqichidan 67,1 mingtasi ovozga qo'yilib, 34 milliondan ortiq ovoz berilgan va 4 177 ta taklif g'olib deb topilgan. 2024-yilda esa g'olib loyihalar ro'yxati va mahalliy byudjetlardan 3,3 trln so'm yo'naltirilishi haqida axborotlar e'lon qilindi. Shu bilan birga, hukumatning yillik moliyaviy hujjatlari va konsolidatsiyalashgan byudjet parametrlari orqali umumiy budjet rejalariga integratsiya yuzasidan rasmiy hujjatlar mavjud.

Amaliy mexanizmlar va jarayonlar.

"Tashabbusli byudjet" jarayoni odatda quyidagi bosqichlardan o'tadi: (1) aholidan tashabbuslar qabul qilish; (2) saralash va ekspertiza (texnik va qonuniy moslik); (3) platformada yoki joylarda jamoatchilik ovozi / muhokama; (4) g'olib loyihalarni moliyalashtirish va ijro etish; (5) monitoring va hisobot. OpenBudget rasmiy portal (openbudget.uz) ushbu mexanizmlarni markazlashtirilgan holda yuritadi hamda jamoatchilik nazoratini ta'minlash uchun axborot maydonchalarini yaratadi. Jarayonning onlayn komponenti fuqarolarning keng qatlamlari uchun ishtirok imkoniyatini oshirgani bilan birga, raqamli tengsizlik va axborot yetishmovchiligi muammolarini ham ko'rsatadi.

Ijtimoiy-falsafiy tahlil: afzalliklar va xavotirlar.

Afzalliklari:

1.Fuqarolarning siyosiy va iqtisodiy ishtirokini oshirish, mahalliy ehtiyojlarga mos investitsiya yo'naltirish. (Empirik natijalar: millionlab ovozlar, minglab g'olib loyihalar).

2.Shaffoflikni oshirish va byudjet mablag'lari sarfini jamoatchilik nazoratiga ochish, bu esa korrupsiyani kamaytirish potentsialini oshiradi.

3.Mahalliy infrastrukturani tezkor hal etish va jamoat hamjihatligini mustahkamlash (mahalla darajasida loyiha amalga oshirilishi).

Xavotirlar va tanqidlar:

1.Jarayon ba'zan saylovchilik yoki siyosiy manipulyatsiya vositasiga aylanishi mumkinligi haqida tanqidlar mavjud — ya'ni ovoz yig'ish, lobbi va deputatlarning aralashuvi jarayonning demokratik tabiatini so'roq ostiga qo'yadi. Bu jihat mustaqil ekspertlar va jurnalistik tahlillarda alohida qayd etilgan.

2.Raqamli tengsizlik: onlayn platforma orqali ovoz berish va tashabbus kiritish qobiliyati hamma uchun teng emas — qishloq joylarida yoki kamkompyuterlashtirilgan hududlarda aholi ishtiroki cheklanishi mumkin.

3. Loyihalarning sifat va barqarorligi masalalari: mahalliy loyihalar baʼzan texnik jihatdan non-samarali yoki uzoq muddatli xizmat koʻrsatish kafolatisiz boʻlishi mumkin; bu esa resurslarning samarali ishlatilishiga salbiy taʼsir qilishi mumkin.

Mamlakat kontekstida ijtimoiy adolat va inkluzivlik masalalari.

Tashabbusli byudjet ijtimoiy adolat tamoyillari nuqtai nazaridan baholanganda, imkoniyatlarni teng taqsimlash, kam taʼminlangan jamoalar manfaatlarini himoya qilish va gender jihatdan inkluziv qarorlar qabul qilish zarurati katta ahamiyat kasb etadi. Xalqaro hamkorlik va donor tashkilotlar (masalan, UNDP, UN Women va Yevropa Ittifoqi dasturlari) Oʻzbekistonda ishtirokchi byudjetni gender-responsiv va ijtimoiy jihatdan nozik loyihalarni qoʻllab-quvvatlash orqali takomillashtirishga yordam bermoqda. Bu orqali loyihalarning taʼsir doirasi kengaytirilishi mumkin.

Amaliy misollar va darslar.

Oʻzbekistondagi “Mening maktabim”, “Mening yoʻlim”, “Mening bogʻim” kabi yoʻnalishlar — mahalliy infratuzilmani yaxshilashga qaratilgan qisqa va aniq loyihalar misolidir. Baʼzi tuman va shahar darajasidagi statistikalar moliyalashtirish hajmi va gʻolib loyihalar soni bilan dalillangan. Shu misollar orqali koʻrinadiki, tashabbusli byudjet mahalla ehtiyojlarini tezroq qondirishda samarali instrument boʻlishi mumkin, lekin loyiha tanlovining shaffofligi va izchil monitoring tizimi boʻlmasa, uzoq muddatli natijalar kafolatlanmaydi.

Takomillashtirish istiqbollari va siyosiy tavsiyalar.

1.Qonuniy-institutsional kafolatlarni kuchaytirish: tashabbusli byudjet mexanizmlarini aniq tartibga soluvchi huquqiy hujjatlar va standartlashtirilgan meʼyorlar yaratilishi kerak; shu bilan birga, deputatlik yoki boshqa siyosiy aralashuvning chegaralari aniqlashtirilishi zarur. (Lex va hukumat qarorlari hamda amaliy sharhlar talabi).

2.Raqamli inkluzivlik: onlayn platformalarning imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, anʼanaviy mahalliy yigʻilishlar (offline) mexanizmlari saqlanishi kerak — shunda raqamli va noz-raqamli qatlamlarning ishtiroki muvozanatlashadi.

3.Mustaqil monitoring va baholash tizimi: loyiha ijrosi va taʼsirini kuzatish uchun mustaqil ekspertlar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va mahalla vakillaridan tashkil topgan monitoring mexanizmi joriy etilsin.

4.Gender va ijtimoiy sezgirlik: loyihalarni baholash mezonlariga gender va ijtimoiy adolat omillarini majburiy kiritish — taʼsirni kengaytiradi va zaif guruhlarni himoya qiladi.

5.Taʼlim va axborot kompaniyalari: aholining ishtirokini oshirish uchun platformadan foydalanish, loyiha yozish va raqamli ovoz berish boʻyicha mahalliy treninglar oʻtkazilsin.

Xulosa. “Tashabbusli byudjet” Yangi Oʻzbekiston kontekstida davlat-fuqaro munosabatlarini yangilash, mahalliy ehtiyojlarga yoʻnaltirilgan resurs taqsimoti va shaffoflikni oshirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Empirik maʼlumotlar loyiha tez surʼatlarda kengayganini koʻrsatadi, lekin jarayonning toʻliq demokratik va adolatli ishlashi uchun huquqiy kafolatlar, raqamli inkluzivlik, mustaqil monitoring va siyosiy interferencesiyalarni cheklash kabi chora-tadbirlar zarur. Agar ushbu yoʻnalishda chuqur, sistematik va integratsiyalashgan islohotlar amalga oshirilsa, tashabbusli byudjet Oʻzbekistonning mahalliy rivojlanish va ijtimoiy boshqaruv tizimini mustahkamlashda hal qiluvchi omilga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNDP. Participatory budgeting: from piloting to developing new practices. UNDP Uzbekistan, 2022. UNDP

2. OpenBudget. Ochiq byudjet portal (openbudget.uz). (Rasmiy ma'lumotlar va yangiliklar). OpenBudget
3. Yuz.uz. "Tashabbusli byudjet: ... 2023 statistikasi" — axborot tahlili. <https://yuz.uz>
4. IpakNews / Iqtisodiyot va moliya vazirligi axboroti: 2024 g'olib loyihalar ro'yxati. ipaknews.uz
5. Global Voices. "The 'New Uzbekistan' budget battle: Democracy in action or a flawed system?" (tahliliy maqola). Global Voices
6. Lex.uz — 2024 yilga oid davlat byudjeti va bog'liq hujjatlar. LEX.UZ
7. Qalampir / yangiliklar — so'ngi o'zgarishlar va parlament/deputatlar aralashuvi haqidagi xabarlar (2025).

